

# Rafał Jaworski

---

## Pismo prezydium Trybunału Koronnego do władz miasta Piotrkowa z 1778 r.

---

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 6, 325-328

---

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rafał Jaworski

PISMO PREZYDIUM TRYBUNAŁU KORONNEGO  
DO WŁADZ MIASTA PIOTRKOWA Z 1778 R.

Historycy, którzy badali przeszłość Piotrkowa, wielokrotnie podkreślali szczególną rolę, jaką w rozwoju miasta miało wyznaczenie go na miejsce obrad Trybunału Koronnego. Wskazywano w tym kontekście przede wszystkim na pozytywne konsekwencje tej sytuacji. Niewiele miejsca w literaturze poświęcono natomiast relacjom pomiędzy władzami miasta a samym trybunałem. Obie instytucje działały nie tylko w tym samym mieście, ale urzędowały w tym samym budynku – w piotrkowskim ratuszu. Zapewnienie warunków do sprawnego procedowania trybunału pociągało za sobą stałe kontakty pomiędzy prezydium sądu a magistratem<sup>1</sup>.

Interesującym źródłem, dającym wgląd w stosunki pomiędzy trybunałem a władzami goszczącego go miasta, jest pismo prezydium Trybunału Koronnego, skierowane do magistratu Piotrkowa z dnia 7 września 1778 r. Do naszych czasów dokument ten przetrwał w formie dziewiętnastowiecznego odpisu z nieustalonego oryginału. Odpis ten zamieszczono w poszycie akt zatytułowanym *Miscellanea dotyczące Piotrkowa*, a przechowywanym obecnie w zespole „Zbiór Branickich z Suchej”, złożonym w warszawskim Archiwum Głównym Akt Dawnych (sygn. 430/546). Oprócz omawianego listu w poszycie oprawiono inne materiały, dotyczące Piotrkowa z lat 1065-1833. Są to przede wszystkim wypisy z dzieł Sarnickiego i Miechowity oraz siedemnasto- i osiemnastowieczne odpisy z ksiąg trybunalskich.

Omawiany list daje wgląd w cały katalog problemów, jakie niosła z sobą obecność sądu trybunalskiego w Piotrkowie. Szczególnie wiele miejsca prezydium trybunału poświęciło kwestiom bezpieczeństwa i porządku w mieście. Za bezpieczeństwo *miejsca, gdzie sądy będą sprawowane* oraz ochronę nietykalności deputatów odpowiadały podległe prezydium trybunału służby – instygator securitatis oraz straż trybunalska. Poza kwestiami bezpieczeństwa do kompetencji tychże urzędników należało także czuwanie nad egzekucją zasądzonych grzywien. Rozległość zadań stawianych przed instygatorem i członkami straży (gwardii) trybunalskiej powodował, że nie byli oni w stanie zapewnić porządku na obszarze całego miasta. Ich działalność koncentrowała się przede wszystkim na ochronie ładu podczas sesji w

---

<sup>1</sup> Problem ten poruszył H. R u t k o w s k i, *Trybunał Koronny w Piotrkowie* [w:] *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, pod red. B. Baranowskiego, Łódź 1989, 134-136. Zob. też K. G ł o g o w s k i, *Zabudowa Rynku w Piotrkowie Trybunalskim w świetle źródeł archiwalnych*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. 23, 1978, z. 4, s. 304-311.

miejscu obrad i w jego najbliższym otoczeniu<sup>2</sup>.

Sesje trybunału i związane z tym napływ szlachty do Piotrkowa były magnesem ściągającym do miasta wszelkiego rodzaju margines społeczny, liczący na łatwy zarobek. Źródła osiemnastowieczne zawierają m.in. liczne opisy zjeżdżania do miasta na czas sesji domów publicznych<sup>3</sup>. Trybunał nakazał ścisły nadzór nad *domami szynkowymi*, łącznie z określeniem godzin ich otwarcia. Na miasto nałożono również obowiązek kontroli napływu obcych do miasta.

Wydaje się, że szczególnie uciążliwa musiała być plaga natrętnych żebraków, chodzących *za jałmużną po stancjach Deputatów*, skoro poświęcono im oddzielny punkt w petycji. Prezydium wzywa w nim władze miasta trybunalskiego, by ukróciła ten proceder i zmusiła żebrzących do praktykowania swej „profesji” *na miejscu przyzwoitym, około kościołów*.

Najwięcej konkretnych, bardzo szczegółowych wytycznych członkowie prezydium wydali w kwestii zapewnienia właściwej ochrony przeciwpożarowej. Ścisłe zalecenia świadczą, że niebezpieczeństwo zaprószenia ognia traktowano niezwykle poważnie. Obawy trybunału nie były podyktowane przesadną ostrożnością. Piotrków wielokrotnie padał ofiarą ognia. W sierpniu 1731 i wrześniu 1786 r. pożary strawiły dużą część śródmieścia<sup>4</sup>.

Z pisma prezydium widać również troskę kierownictwa trybunału o zapewnienie w mieście bezpieczeństwa sanitarno-weterynaryjnego. Stąd nałożenie na władze miejskie obowiązku nadzoru nad rzeźnikami i dopilnowania, by nie dokonywali oni uboju chorego bydła. Ostrożność w tej materii była jak najbardziej na miejscu. Sesje trybunału były dla mieszczan piotrkowskich okazją do intratnych, nie zawsze uczciwych interesów. Chłonny rynek pozwalał sprzedać towary i usługi pośledniej jakości, jak np. mięso zarażonego bydła.

Wzrost popytu oznaczał również wzrost cen. Szlachta, korzystając z przywilejów, próbowała walczyć z podwyżkami metodami administracyjnymi. To z kolei powodowało, że okoliczni dostawcy płodów rolnych na rynek piotrkowski, omijali miasto. Braki w zaopatrzeniu powodowały dalszy wzrost cen. By przerwać spiralę podwyżek kolejne sejmy w latach 1601, 1635, 1726 oraz 1768 roku zabraniały wprowadzania w miastach trybunalskich taks i cen maksymalnych na żywność<sup>5</sup>. Ponawiany w konstytucjach zakaz świadczy, że pomimo takich przepisów, prezydium

---

<sup>2</sup> A. L i t y ń s k i, *Prawno-karna ochrona Trybunału Koronnego*, „Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. 13, 1979/80, nr 1, s. 101-113; Z. S z c z ą s k a, *Instygatorzy w trybunale koronnym i innych sądach szlacheckich dawnej Rzeczypospolitej*, „Problemy Praworządności” 1878, nr 6, s. 60-61.

<sup>3</sup> B. B a r a n o w s k i, *Piotrków w końcu XVIII w.*, „Rocznik Łódzki”, t. 25 (28), 1979, s. 101-102. Interesującym problemem, wykraczającym daleko jednak poza ramy niniejszego tekstu, jest podjęcie badań nad oszacowaniem skali napływu szlachty do Piotrkowa podczas sesji trybunału.

<sup>4</sup> H. Ż e r e k - K l e s z c z, *Klęski elementarne w dziejach miasta w XVI-XVIII w.* [w:] *Dzieje Piotrkowa...*, s. 160-163.

<sup>5</sup> *Volumina Legum*, t. II, s. 420; t. III, s. 421; t. VI, s. 219; t. VII, s. 326.

trybunałów nader chętnie korzystały z tej metody kontroli cen. Tą sytuacją należy tłumaczyć złożenie przez prezydium trybunału władzom miejskim gwarancji, że za żywność *sprawiedliwie płacić się będzie*.

Pozostaje jedynie określić charakter omawianego dokumentu. Pismo utrzymane jest w formie zbioru zarządzeń, których odbiorcą i wykonawcą mają być władze miasta Piotrkowa. Dokument opatrzone klauzulą wykonania pod rygorem kary czekającej *na sprzeciwiających się wyrokom* Trybunału Koronnego. Jednakże, w świetle konstytucji sejmowych, pismo z 1778 r. był aktem nielegalnym, pozbawionym podstawy prawnej. Kolejne sejmy jednoznacznie zakazywały *Trybunałom wdawać się w rządy miasta tego, gdzie się sądzić będą*<sup>6</sup>.

Pomimo tego dokument ten pozostaje cennym świadectwem miejsca Trybunału Koronnego w funkcjonowaniu i rozwoju miasta oraz relacji pomiędzy władzami Piotrkowa i sądu.

## EDYCJA

*Piotrków, 7 IX 1778*

*Prezydium Trybunału Koronnego zobowiązuje władze miasta Piotrkowa podjęcia określonych kroków mających zapewnić ład i porządek w mieście podczas sesji trybunału.*

Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór Branickich z Sucheja, sygn. 430/546, s. 80-81. Kopia z I poł. XIX w.

Ponieważ częste kłótnie i hałasy dziać się zwykły między ludźmi dworskimi, długo w noc bawiącymi się po domach szynkowych, przeto zalecamy Miastu tutejszemu, aby też domy szynkowe nie później nad godzinę jedenastą zamykane były.

Po wtóre, aby też gospodarze osobom nieuczciwym i podejrzanym do domów szynkowych wejścia bronili dla wynikających stąd zgorzienia publicznego.

Po trzecie zapobiegając uszkodzeniu publicznego bezpieczeństwa mają dojrzeć starsi Miasta aby pod Ratuszem woda w kadziach była trzymana, jako też wiadra, sikawki, osęki i inne narzędzia do tłumienia ognia sposobne, a zawsze potrzebne, przy Ratuszu były. Studnie aby wyczyszczone, kominy wszystkie w Mieście i przedmieściach przez kominiarzy często wycierane były.

Po czwarte, że w tym miejscu jest wielka trudność w skupieniu subsystemy<sup>a</sup> kuchennej, a to przez skąpe wszelkich rzeczy dowożenie na targ, przeto Miasto ma się starać zachęceniem tych ludzi, którym *sprawiedliwie płacić się będzie*.

Po piąte ma dojrzeć Miasto, aby ulice tak w Rynku jak i w mieście wyczyszczone były dla wygodnego chodzenia.

Po szóste każdy przechodzień w dworkach, kamienicach i innych, w okolicy Miasta i przedmieścia znajdujących się domach, ma być natychmiast do Zwierzchności Miejskiej doniesiony, która zwierzchność niezwłocznie Komendzie Gwardii

---

<sup>6</sup> *Volumina Legum*, t. VII, s. 326.

Trybunału o stanie, imieniu i przezwisku doniesie.

Po siódme ubóstwo (za których sami niedołążnie chleba sobie poczytują się) [s] za jałmużną po stancjach Deputatów chodzić nie mają, lecz na miejscu przyzwoitym, koło kościołów takowej zebrać powinni.

Po ósme rzeźnicy surowe mają mieć od Miasta zalecenie, aby bydło zarżone do własnego ubicia do jatek nie kupowało, | [s. 81] która zaraza w tej okolicy szerzy się mamy doniesienia.

Co wykonać Miastu, jako najuroczyściej, pod karą na sprzeciwiających się wyrokom, Zwierzchności zalecamy. Dan w Piotrkowie dnia 7 września 1778 r.

Teodor Siemieński  
Trybunału Koronnego Prezydent<sup>7</sup>

Piotr Małachowski  
Trybunału Koronnego Marszałek<sup>8</sup>

Józef Gołombiowski Trybunału Koronnego Sędzieu  
Szef Biura<sup>9</sup>

---

<sup>a</sup> *rkps*: supicyencyj.

<sup>7</sup> Teodor Gabriel Siemieński, h. Leszczyc (zm. 1794), dziekan kapituły gnieźnieńskiej od 1775 r., kanonik warszawski 1758, delegat kapituły na Trybunał i jego Prezydent (1778). Za zasługi na Trybunale otrzymał Order św. Stanisława (1780). Zob. M. C z e p p e, PSB 17, s. 33-34.

<sup>8</sup> Piotr Józef Małachowski, h. Nałęcz (1799), starosta oświęcimski (1752-1799), kasztelan wojnicki (1780-82), wojewoda krakowski (1782-99). Za zasługi położone podczas Trybunału otrzymał Order św. Stanisława (1778) i Orła Białego (1780) Zob. M. Z ł o m s k a, PSB 9, s. 409-411.

<sup>9</sup> Józef Gołombiowski, niezidentyfikowany.